

Pećnjak iz Garića (Fototeka Restauratorskog zavoda Hrvatske)

A tail from Garić (Photofund of the Croatian institute for the restoration of monuments)

Lelja Dobronić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb (vanjski suradnik)

Pojave i oblici te tragovi srednjovjekovne kulture na tlu Zagrebačke biskupijeIzvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 9. 12. 1994.

Kulturu neke zemlje, ili biskupije, ne čini samo ono što nas okružuje i čemu smo sudionici, već i ono i oni koji u njoj djeluju ili su djelovali u bližoj i u daljoj prošlosti. Tek kad bi se mogle pogledom obuhvatiti sve komponente i svi čimbenici prošlih epoha na tlu Zagrebačke biskupije, mogla bi se razumjeti uloga i značenje kulture.

Najprije: prilike na »terenu« potkraj 11. stoljeća, u doba kad je Zagrebačka biskupija osnovana. U 11. i 12. stoljeću Europa je vrvila od pustinjaka i putujućih propovjednika, dviju vjerskih i društveno-kulturnih funkcija često objedinjenih u jednoj osobi;¹ npr. otprilike u vrijeme osnutka Zagrebačke biskupije Petar iz Amiens, pustinjač, pripremao je svojim govorima prvi križarski rat. Zar su mogli pustinjaci, izdanci stare kršćanske tradicije, biti bez utjecaja na svoju okolinu, tj. suvremenike i sunarodnjake?

Zagrebačka biskupija zatekla je nedaleko od svoga sjedišta, u Podsuseđu, pustinjaka Martina ili, ako više nije bio živ - što je vjerojatnije - živo sjećanje na njega i čašćenje njegove uspomene kao sveca. Uz špilju u kojoj je živio bila je podignuta crkva,² vjerojatno najstarija u tome kraju, koja se spominje u darovnici kralja Andrije plemiću Vratislavu 1209. godine.³ Pritom uopće nije važno tko je bio taj Martin, kad je i odakle došao, je li bio onaj kojeg spominje Konstantin Porfirogenet u 10. stoljeću - puk ga je častio kao pustinjaka, kao svetog čovjeka.

Pustinjaci su i u drugim krajevima Zagrebačke biskupije stvarali ozračje religiozne kulture i prethodili redovnicima i samostanima. Živjeli su kao pojedinci ili u skupinama sve dok se nisu po nalogu rimskih papa polovicom 13. stoljeća morali udružiti u redove (tzv. pustinjačke) i prihvatili Regulu Sv. Augustina, ali su neki, čini se, zadržali i poslije svoj stil života. Prije 1241. herceg Koloman naložio je stanovnicima Dubice, darujući im zemlju, da ustupe »pobožnim muževima pustinjacima mjesto gdje bi se skupili i naselili«, ... »njima okupljenima ili onima koji se imaju okupiti, gdje mogu živjeti uživajući plodove svoga rada«. Ti pustinjaci »običavaju Bogu upućivati svoje molitve u crkvi Sv. Dominika«, tj. u crkvi dominikanaca.⁵ Pustinjaci u Dubici pretvorili su se u pustinjački red Sv. Pavla (pavline) ili su pavlinima pristupili. Nešto je drukčije bilo u Moslavačkoj gori, »u garičkim brdima« ili »pod Garičem«. I tu se pustinjaci spominju polovicom 13. stoljeća, a prema papinom zahtjevu organiziraju se kao »braća Sv. Augustina uz crkvu Blažene Djevice« (1273. g.). Ono što se događalo u srcu Katoličke crkve, u Italiji, istodobno se odvijalo u Moslavačkoj gori, o čemu svjedoče ruševine crkve i samostana (tzv. Bela crkva). Čašćenje Blažene Djevice Marije Garičke nastavili su pavlini, a puk je nije zaboravio ni poslije Turaka.

U 11. i 12. stoljeću, a i malo poslije, vladala je u Europi silna želja za Svetom zemljom, za neposrednim dodirima s mjestima kojima se kretao Isus Krist, njegova majka Marija i njegovi prvi sljedbenici apostoli, kao i za materijalnim ostacima njihovih života. Za posjet Svetoj zemlji žrtvovali su mnogi Europljani ne samo svu svoju imovinu već i mjesece i godine mukotrpa puta uz rizik da putom umru, što je čak bilo poželjno. Svete moći donesene iz Svete zemlje bile su osobito cijenjene, a, razumljivo, i ljudi koji su odatle dolazili. Zagrebačka biskupija samo četrdesetak godina nakon osnutka našla se u tom »trendu«. »Zagrebačkoj biskupiji bio je biskupom Macilin (Marcelin?), 'jeruzalemski kanonik'«, zapisano je u tzv. Felicijanovoj ispravi 1134. godine.⁶ Jeruzalemski kanonici bili su »kanonici crkve Groba Gospodinovoga«, središnje crkve kršćanskog kraljevstva pošto su kršćani 1099. godine osvojili Jeruzalem. Morali su imati velik ugled. Macilin je bio biskup zagrebački od otprilike 1131. do 1141. godine. Zagrebačkoj katedrali ostavio je dragocjenu uspomenu, najvredniju relikviju koja se u hodočasničko-križarskom zanosu 12.

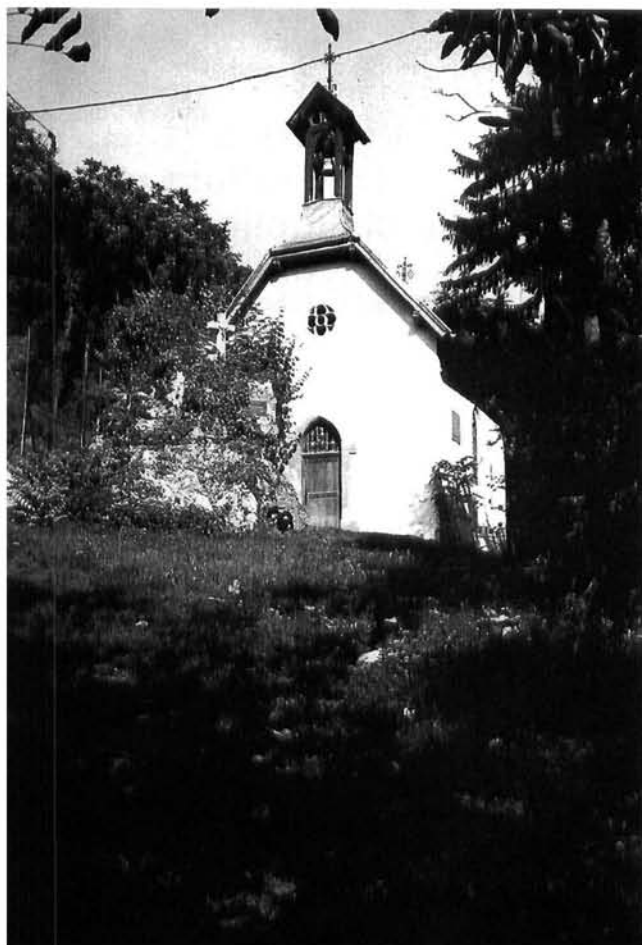
Sažetak

Kultura neke zemlje, ili konkretno Zagrebačke biskupije, obuhvaća sve ono što je na njezinu tlu tijekom stoljeća postojalo ili sve one koji su tu djelovali. Davni pustinjaci, relikvije iz Svete zemlje kao veza s Kristovim zemaljskim životom, regularni kanonici Sv. groba Jeruzalemskoga, viteški redovi templari i ivanovci, dominikanci, augustinci, pavlini, cisterciiti, biskupski tvrđi burgovi (Medvedgrad i Garićgrad) kao i drveni (Blaguša), rezidencije zagrebačkih biskupa na biskupskim posjedima (u Gori, Vaški, Ivanić-Kloštru, Čazmi i Dubravi) nestali su u 16. stoljeću poglavito zbog turskih navala i osvajanja, ali i nastupom novih pojava i oblika života koje je nosilo novo doba. Ipak su tragovi srednjovjekovne kulture sastavnica današnjice.

Ostaci špilje pustinjaka Sv. Martina kraj Podsuseda (foto: Lelja Dobronić)

The remains of St. Martin – the hermit's cave close to Podsused (photo: Lelja Dobronić)

Kapela uz špilju pustinjaka Sv. Martina kraj Podsuseda (foto: Lelja Dobronić)

The chapel beside the cave of St. Martin – the hermit close to Podsused (photo: Lelja Dobronić)

stoljeća mogla poželjeti: komadić drva Sv. Križa na kojem je umro Isus Krist. Čestica se čuvala u zlatnom križiću, i upisana je već 1394. godine u najstarijem sačuvanom inventaru.⁷ (U 15. stoljeću stavljena je u velik srebrni relikvijar u obliku križa⁸). Dokaz je neposredne veze sa Svetom zemljom. Kad je biskup Timotej mnogo kasnije posvećivao u sakristiji katedrale oltar Sv. Petra i Pavla i u apsidama oltara Sv. Ladislava (1275. g.) i Blažene Djevice Marije (1284. g.), stavljene su u njih mnoge relikvije od kojih su mnoge morale potjecati iz Svete zemlje (pod pretpostavkom da nisu bile krivotvorene, ali i u takvom kontekstu govore o želji zagrebačkog biskupa za konkretnom vezom s osnivačima kršćanske nauke u Svetoj zemlji); npr. »odjeće Isusa Krista«, »Kristove košulje«, zemnih ostataka većine apostola i evanđelista.⁹

Drugi dokaz želje ljudi tih stoljeća da se živo uprisutni Sveta zemlja u kršćanskim zemljama Europe jesu regularni kanonici Sv. groba Jeruzalemskoga. Nastali su tako što su kanonici crkve Sv. groba u Jeruzalemu uzeli Regulu Sv. Augustina za zajednički život.¹⁰ U Glogovnicu, sjeverno od Križevaca, došli su između 1197. i 1202. godine, i tamo sagradili crkvu Blažene Djevice Marije i utvrđeni samostan. Imali su kuću u Marči kraj Dubrave,

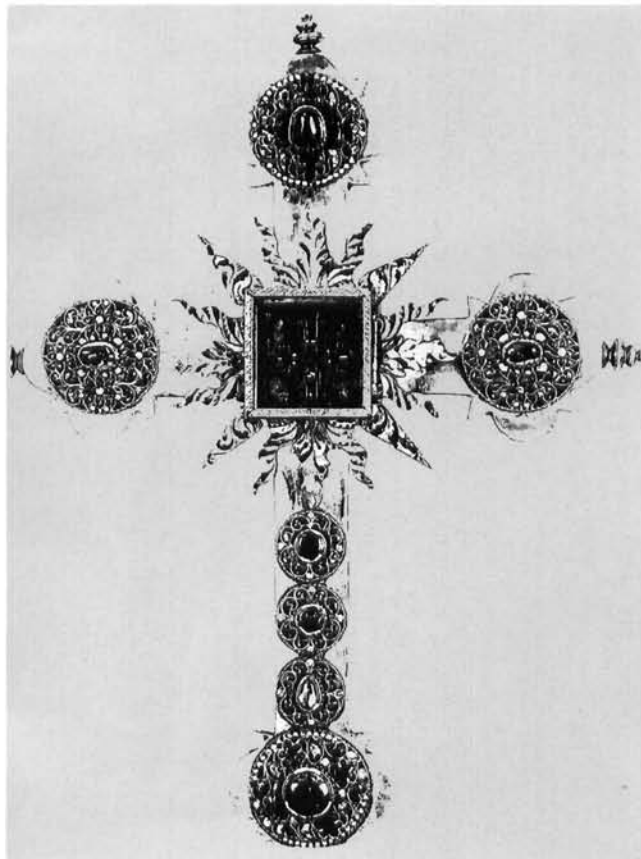
kapelu Blažene Djevice Marije na njihovom posjedu Tkalcu, južno od Križevaca, sjedišta u Novakima i Gornjem Miholjcu u blizini biskupskog posjeda Vaške.

U istom ozračju i odblesku događaja u Svetoj zemlji i u vezi s njom, u Hrvatsku su došli osebujni redovi, proistekli iz događanja vezanih za hodočasnike i križare, te prilike u toj zemlji.¹¹ Tamo su se, naime, udružili vitezovi u redovničke zajednice: vitezovi Sv. Hrama (templari) da bi mačem branili hodočasnike i Svetu zemlju ugroženu od neprijateljskih navala, vitezovi Sv. Ivana Jeruzalemskog (ivanovci) da bi ponajprije njegovali ranjenike i bolesnike na putu i u Svetoj zemlji, i njemački viteški red (teutonski vitezovi). Templare, sastavni dio te nove i nepovijeljive pojave zapadnoga kršćanstva, prema predaji, doveo je u Zagrebačku biskupiju biskup Prodan (oko 1172-1185. g.), koji je navodno i sam bio templar, i dao templarima posjed Glogovnicu i zemlju u Zagrebu (u kasnije osnovanoj Novoj Vesi). Međutim, templari su već prije Prodana dobili posjede u Zagrebačkoj biskupiji: zemlju Zdelu u Podravini kod Virja (1163.g.), Goru i druge posjede na Banovini, Sv. Martin na Prozorju kod Dugog Sela i Božjakovine, a kasnije Sv. Martin uz Našice i Novu Raču. Templari, kao i ivanovci, gotovo redom Francuzi i Talijani,

»Bela crkva« u Moslavačkoj gori, gdje su živjeli pustinjaci (Fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu; foto: Aleksandra Faber)

Bela crkva (the White church) in the mountains of Moslavina where hermits used to live (Photo fund of the Republic institute for the monuments' protection Zagreb by Aleksandra Faber)

Relikvija drva Sv. Križa koju je zagrebački biskup Macilin donio iz Jeruzalema (foto: Krešimir Tadić)

The relics of the wood of the Holy Cross brought from Jerusalem to Zagreb by bishop Macilin (photo: Krešimir Tadić)

unosili su nužno duh zapadne Europe u našu sredinu, a templarske crkve Sv. Marije u Gori (svetište) i Sv. Martina kraj Našica spomenici su njihove romanike.

I ivanovci su rano dobili posjede u Zagrebačkoj biskupiji: Pakrac gdje su sagradili velik utvrđen grad, Čičan u Turopolju i Belu na Ivančici gdje su podigli burg (utvrđeno sjedište). Kad su templari 1312. godine ukinuti, u Hrvatskoj su ivanovci preuzeli njihove posjede i sjedišta. Teutonski vitezovi imali su posjede i sjedišta već početkom 13. stoljeća u Črnomelju i Metliki u Beloj krajini, koja je do 18. stoljeća pripadala Zagrebačkoj biskupiji.¹²

Istodobno i usporedo s ekspanzijom viteških redova, nastalih iz odnosa zapadne Europe sa Svetom zemljom, nastaju autohtoni europski redovi posve drugog usmjerenja: tzv. prosjački i pustinjački. Dvije snažne ličnosti prve četvrtine 13. stoljeća, Sv. Franjo i Sv. Dominik, stvorili su tip redovnika bez imovine, propovjednika u kretanju među pukom. Prema tradiciji, još je Franjo bio živ kad je osnovan samostan Braće franjevac na Kaptolu u Zagrebu. A da je sjedište biskupije bilo privlačno i za braću propovjednike, Dominikove sljedbenike, dokazuju vijesti o njihovom samostanu i crkvi u podnožju katedrale još prije tatarske provala.¹³ I opet su se najnovije duhovne pojave, ponikle u Italiji i Francuskoj, našle u samom njihovom početku na tlu Zagrebačke biskupije. Franjevačka crkva Sv. Franje na Kaptolu odaje tip jednobrodne gotičke crkve, svojstven propovjedničkom

redu, koji su franjevci vrlo rano podarili Zagrebu i Biskupiji,¹⁴ a dominikanski samostan sa crkvom Sv. Nikole postradao je za navala Turaka potkraj 15. stoljeća.

Pustinjački redovi već su bili spomenuti. Vodstvo Katoličke crkve smatralo je (u drugoj četvrtini 13. stoljeća) nužnim organizirati pustinjake u zajednički život prema Reguli Sv. Augustina. U Zagrebačkoj biskupiji braća pustinjaci (eremiti) Sv. Pavla, prvog pustinjaka, tzv. pavlini, podigli su neposredno nakon formiranja reda na više mjesta svoje samostane: u Remetama kraj Zagreba gdje se održala njihova gotička crkva Blažene Djevice Marije, Pod Garićem (Bela crkva), u Dubici, Strezi (Pavlin Kloštar), blizu Čakovca, Lepoglavi, Kamenskom, Dobroj Kući (Vrijeski) i drugdje. Drugi su se po Reguli Sv. Augustina nazivali jednostavno Braća pustinjaci (eremiti) Sv. Augustina, odnosno augustinci. Neposredno kraj Križevaca podigli su si utvrđeni samostan sa crkvom, a kao uspomena na njih ostao je jedino gotički pečatnjak jednog od njihovih priora. Pustinjački su redovi vrlo brzo napustili stil pustinjačkog života, a njihovi su samostani raznim darovima postali bogati.

Red Sv. Benedikta (benediktinci), koji se već od 6. stoljeća širio Europom, na tlo Zagrebačke biskupije došao je prilično kasno; čini se, tek što je ona osnovana. Od triju benediktinskih opatija,¹⁵ sudeći po nađenim ranoromanički oblikovanim glavama, samostan i crkva Sv. Mihaela u Rudini blizu Požege (malo istočnije od tadašnje granice Zagrebačke biskupije) morala bi biti najsta-

Regularni kanonik Sv. groba Jeruzalemskog, skulpture u sjedištu Reda u Glogovnici (foto: Krešimir Tadić)

Regular Canon of the Holy grave of Jerusalem, sculptures in the seat of the order in Glogovnica (photo: Krešimir Tadić)

Regularni kanonik Sv. groba Jeruzalemskog, skulpture u sjedištu Reda u Glogovnici (foto: Krešimir Tadić)

Regular Canon of the Holy grave of Jerusalem, sculptures in the seat of the order in Glogovnica (photo: Krešimir Tadić)

rija (kraj 12. ili početak 13. st.).¹⁶ Opatija Sv. Margarete u Bijeloj blizu Daruvara imala je oblike i dimenzije monumentalne gotike,¹⁷ a opatija Sv. Helene u Podborju (Daruvar) netragom je nestala. Cisterciti, na samom kraju 11. stoljeća nastali reformom benediktinskoga reda, dobili su posjed Topusko 1205. godine, i tamo sagradili opatiju s velikom gotičkom crkvom visoke kvalitete, od koje su ostale neznatne ruševine. Cistercijska opatija sa crkvom Sv. Jakoba na savskom otoku kod Stenjeva nestala je zajedno s otokom. Ipak su se svi oni ugradili u religiozni život i stvarali kulturno ozračje u Zagrebačkoj biskupiji.

Razdoblje poslije provala Tatara, tj. sredina i druga polovica 13. stoljeća, doba je kad su u hrvatskim planinama sagrađeni mnogi utvrđeni gradovi (burgovi). U taj tada u nas uglavnom novi civilizacijski val (malo je, naime, burgova prethodilo tatarskoj invaziji) uključili su se zagrebački biskupi, s obzirom na veličinu njihovih zemljišnih posjeda najjači feudalni gospodari u srednjovjekovnoj Hrvatskoj.¹⁸ Počelo je s Medvedgradom, koji je, na poticaj pape Inocenta IV, sagradio biskup Filip zajedno sa Stolnim kaptolom zagrebačkim na zemljištu koje je darovao kralj Bela IV.¹⁹ Najavljena papina pomoć gradnji mogla se sastojati od

slanja graditelja ili bar nacrt; pretpostavka koju bi mogla potkrijepiti visoka kvaliteta građevine, osobito kapele. Budući da je kraljevski dvor »na određeno vrijeme« uzeo Medvedgrad u svoje ruke, kao sebi nepotreban vratio ga je 1273. zagrebačkom biskupu Timoteju da ga on održava. Osim toga, kralj je tada opteretio Timoteja i Garićgradom u Moslavačkoj gori, koji je morao biti građen kad i Medvedgrad (1248-1252), a 1256. pripadao je Šomodskoj županiji.²⁰ Kralj je 1272. povjerio Garić Timoteju na održavanje, a »steret, troškove i radove tog održavanja snosio je ovaj biskup od vlastitih svojih dobara.«²¹ Zato nije nemoguće da visoka kvaliteta oblikovanja i izradbe gotičkih pećnjaka, iskopanih u Garićgradu 1970. godine, potječe od »održavanja« biskupa Timoteja. Za razliku od Medvedgrada i Garićgrada, burgova velikih dimenzija s visokom razinom uređenja, zagrebački biskupi tijekom druge polovice 13. stoljeća bili su uklopljeni u srednjoeuropsku »kulturu burgova« i Blagušom (nedaleko od Kašine), od koje nema ni ruševina, jer je bila od drva.²² Naziru se tek jarci oko nekadašnjeg grada, koji je morao biti izdanak domaće ambijenta: drvene građe iz okolnih šuma i graditelja koji su i svoje domove podizali od drva. O značajkama

Crkva viteškog reda templara, poslije 1321. god. viteškog reda ivanovaca u Gori (Fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu)

The church of the knightly order of the Templars, after 1321. the knightly order of St. John in Gora (Photofund of the Republic institute for the monuments' protection, Zagreb)

Sakrarij u crkvi u Gori (Fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu)

Sacrarium in the church in Gora (Photofund of the Republic institute for the monuments' protection, Zagreb)

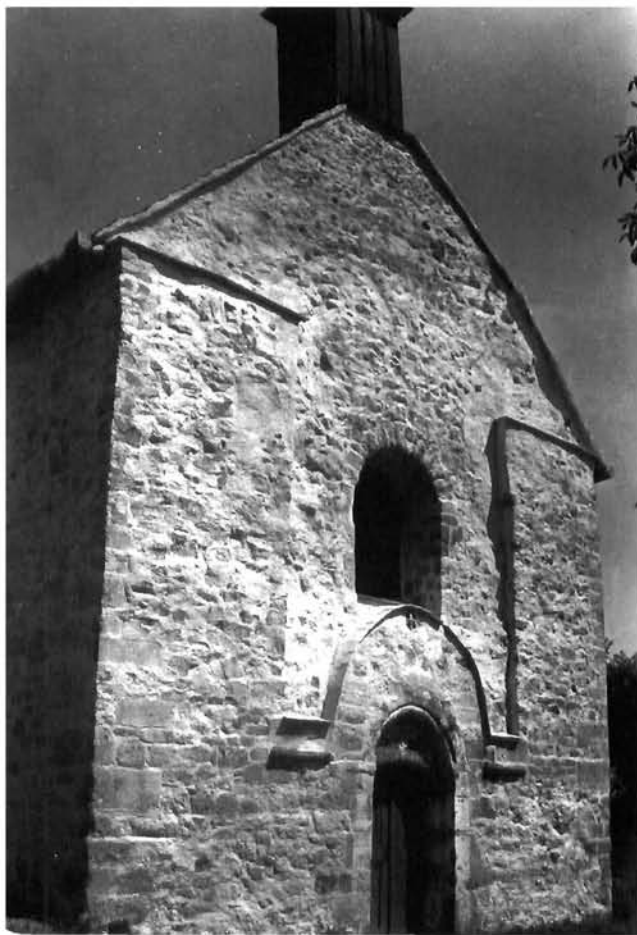
biskupskih gradova u Vaški u istočnoj Podravini²³ i u Gori na Banovini²⁴ ništa nije poznato, jer su nestali bez traga. Svakako su i burgovi, taj specifičan civilizacijsko-kulturni domet vrhova feudalnoga društva u razvijenom srednjem vijeku, obilježili i vrhove Zagrebačke biskupije.

Koliko su ti tvrđi gradovi, raspršeni širom Biskupije, služili zagrebačkim biskupima za boravak, ne može se znati; čini se, samo povremeno, jer se malokad nalaze u sačuvanim izvorima spomeni takvih boravaka. Npr. biskup Filip bio je 1255. u Gori (*in nova villa nostra*)²⁵ i iste godine u Vaški, gdje se i biskup Mihalj zajedno s kaločkim nadbiskupom 1303. na proputovanju za Ugarsku zadržao u biskupskom gradu.²⁶

Mnogo su češće biskupi boravili na posjedima Zagrebačke biskupije, bližima Zagrebu, gdje su imali svoje rezidencije: u Ivaniću (Kloštar Ivanić), Čazmi i Dubravi. Tu su imali i kancelariju i u tim svojim rezidencijama uređivali, što je razvidno prema ispravama koje su tamo izdavali. To seljenje visokih crkvenih dostojanstvenika po njihovim posjedima također je jedna od pojava srednjovjekovnoga života. Biskupi i papa, naime, nisu bili obvezani rezidirati u sjedištima svojih biskupija sve do Tridentskoga

koncila (1545-1563. g.). Kad su zagrebački biskupi išli rimskom papi ili boravili na njegovu dvoru, posjećivali su njega i njegov dvor u raznim talijanskim gradovima: u Anagniju, Orvietu, Viterbu, Perugi i drugdje. Razumljivo je da su donosili dojmove iz tih gradova, njihovih katedrala i papinskih rezidencija, obilježenih ne samo romanikom već i gotikom, što se moglo reflektirati na gradnji zagrebačke katedrale. O biskupskim rezidencijama na posjedima veoma se malo zna. Nestale su u vrijeme turskih navala na te krajeve (1552. g. i dalje) i u kaotičnim prilikama koje su slijedile. Na zemljopisnim kartama iz 18. stoljeća vidljivi su njihovi tlocrtni obrisi, ucrtani vjerojatno prema nekim ostacima na terenu, a možda i po kojem starijem nacrtu.²⁷

Postoje iz kasnijih vremena, iako malobrojni, opisi srednjovjekovnih biskupskih rezidencija. Biskup Benedikt Vinković napisao je 1641. godine ono što je tada bilo poznato o biskupskom dvoru u Ivaniću:²⁸ *Na području Ivanića imali su nekad biskupi zagrebački veoma prostran dvor (curia) na onom brežuljku, na kojem je smješten ivanički samostan. Zemljište i mjesto ovoga dvora do dana današnjega pučki se zove Polačišće po biskupskoj palači ili dvoru.* (Tko ga je i kada sagradio, više se sigurno ne zna.) Zamjetljivo je prema mnogim ispravama, koje su zagre-

Crkva templara, poslije 1321. god. Ivanovaca, Sv. Martin kraj Našice (foto: Lelja Dobronić)

The Templars' church, after 1321. the knightly order of St. John close to Našice (photo: Lelja Dobronić)

bački biskupi nekad izdavali u tom dvoru ili iz dvora i u njemu održavali također opće sudove pučki zvane Šokadolom, da je bio sagrađen prije nekoliko prošlih stoljeća, te da je bio star. Jasno je vidljivo ne samo iz predaje starih, već također na osnovi područja i pripadnosti, da je dvor bio veoma otmjen i prostran; imao je okolo veoma velik vrt, pergole vinove loze, cvjetnjak, veoma plemenit voćnjak, odlične ribnjake, veoma velike zemlje. Ivanički biskupski dvor bio je utvrđen, a utvrdio ga je biskup Eberhard između 1387. i 1402. godine, kad on sam o tome govori (*per nos fortificata fuerit et munita*). On izriječno spominje 1416. godine »naš dvor i gospodarstvo« (*nostra curia et celarium de Iwanich*)^{28a} Ivanički biskup je do 1552. ili 1553. godine, kad su Čazmu zauzeli Turci, nakon čega su Turci i Vlasi noću došli u Ivanič i zapalili dvor. Budući da je biskup Luka 1508. godine na biskupskom zemljištu u Ivaniču sagrađio franjevcima samostan i crkvu, na planu iz 1768. ne razabire se gdje se nalazio biskupski dvor. Ipak još i danas ljudi znadu za zemlju Polačišće nedaleko od (razrušene) franjevačke crkve.

Čazma je bila najveće središte na biskupskim posjedima. Osim kanonika Čazmanskoga kaptola, crkve Čazmanskoga kaptola i drugih crkava bio je tu i biskupski dvor vrlo blizu ispred pročelja crkve koja je bez sumnje služila kao konkatedrala. Položaj dvora

Crkva templara, poslije 1321. god. Ivanovaca, Sv. Martin kraj Našice (foto: Lelja Dobronić)

The Templars' church, after 1321. the knightly order of St. John close to Našice (photo: Lelja Dobronić)

Ostaci isusovačkoga grada Bele na Ivančici (foto: Lelja Dobronić)

The remains of the Jesuit burg Bela on Ivančica (photo: Lelja Dobronić)

Dolazak Sv. Franje u Zagreb (slika u kapeli Franjevačkog samostana u Zagrebu, 1683. god.), (Fototeka Strossmayerove galerije u Zagrebu)

The arrival of St. Francis to Zagreb (painting in the chapel of the Franciscan monastery in Zagreb, 1683), (Photo fund of the Strossmayer gallery, Zagreb)

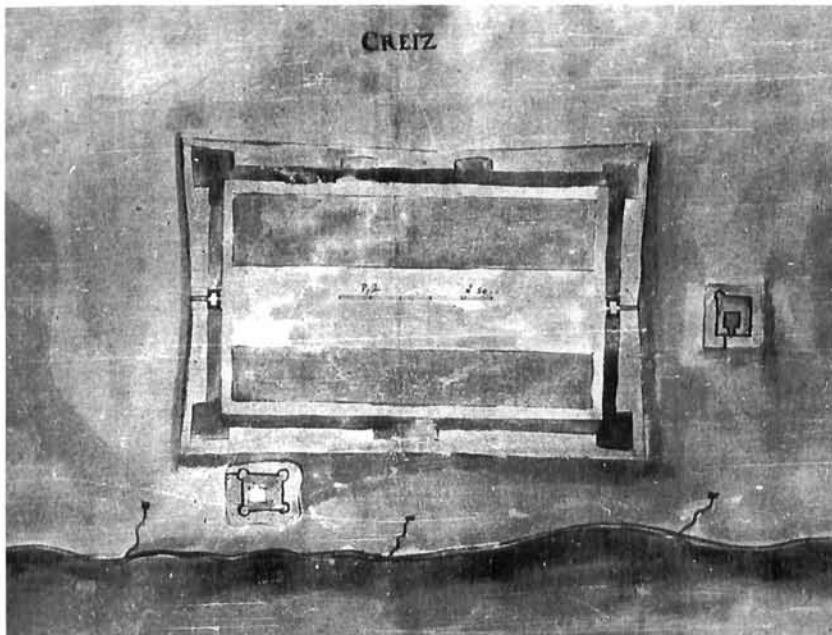
Pavlinska crkva Sv. Ane u Dobroj Kući (kraj Vrijeske), služi pravoslavcima (foto: Lelja Dobronić)

The Paulines church of St. Ann in Dobra kuća (beside Vrijeska) presently in orthodox services (photo: Lelja Dobronić)

Ostatak pavlinske crkve i samostana Sv. Marije pod Okićem (Bela crkva) (Fototeka Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu; foto: Aleksandra Faber)

The remains of the Paulines church and monastery of St. Mary under Okić (Bela crkva – The White church) (Photo fund of the Republic institute for the monuments' protection Zagreb by Aleksandra Faber)

Samostan (utvrđen) reda pustinjaka (eremita) Sv. Augustina (kraće: augustinaca) u Križevcima, sjeverno od grada (plan iz 16. st., Dresden, Državni arhiv)
Fortified monastery of the hermitans order of St. Augustin in Križevci, north of the town, plan dated in the 16th century (Dresden, The State Archive)

Pečatnjak priora samostana augustinaca u Križevcima (foto: Ivan Mirnik)
The signet of the Augustinian monastery prior in Križevci (photo: Ivan Mirnik)

Glava iz propalog samostana i crkve Sv. Mihaela u Rudini blizu Požege (Foto: Slobodan Tadić)
The head from the delapidated monastery and church of St. Michael in Rudina beside Požega (photo: Slobodan Tadić)

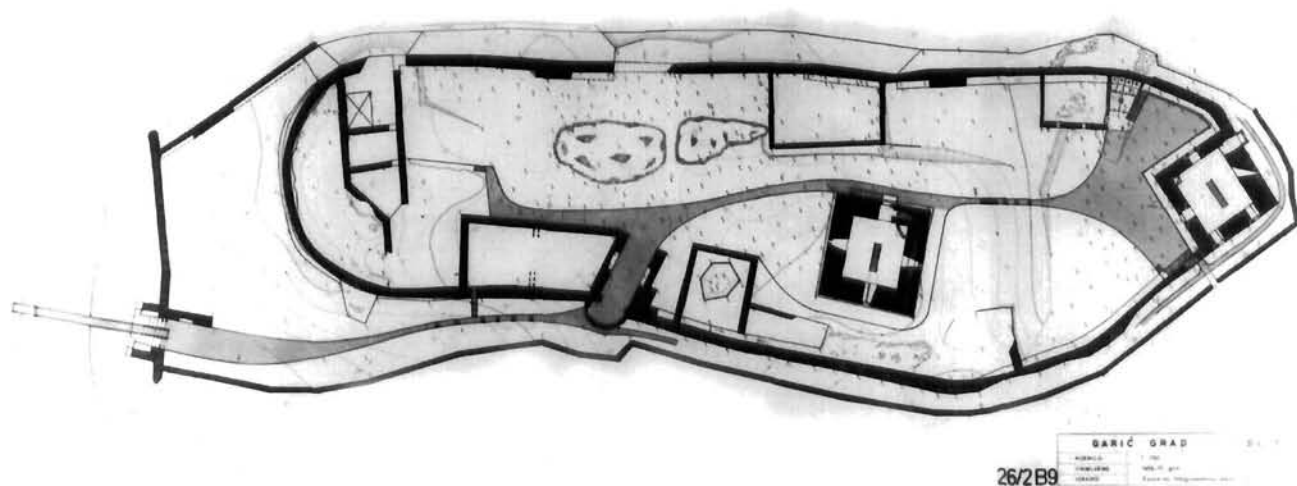
Ostatak cistercijske crkve u Topuskom
The remains of the Cistercitate church in Topusko

Kapela na Medvedgradu, utvrdi zagrebačkog biskupa (foto: Lelja Dobronić)
The chapel in Medvedgrad, the fort of the Zagreb bishop (photo: Lelja Dobronić)

Kapitel s ljudskim likom u kapeli na Medvedgradu (Fototeka Restauratorskog zavoda Hrvatske)
Capitel representing the human figure in Medvedgrad (Photo fund of the Croatian institute for the restoration of monuments)

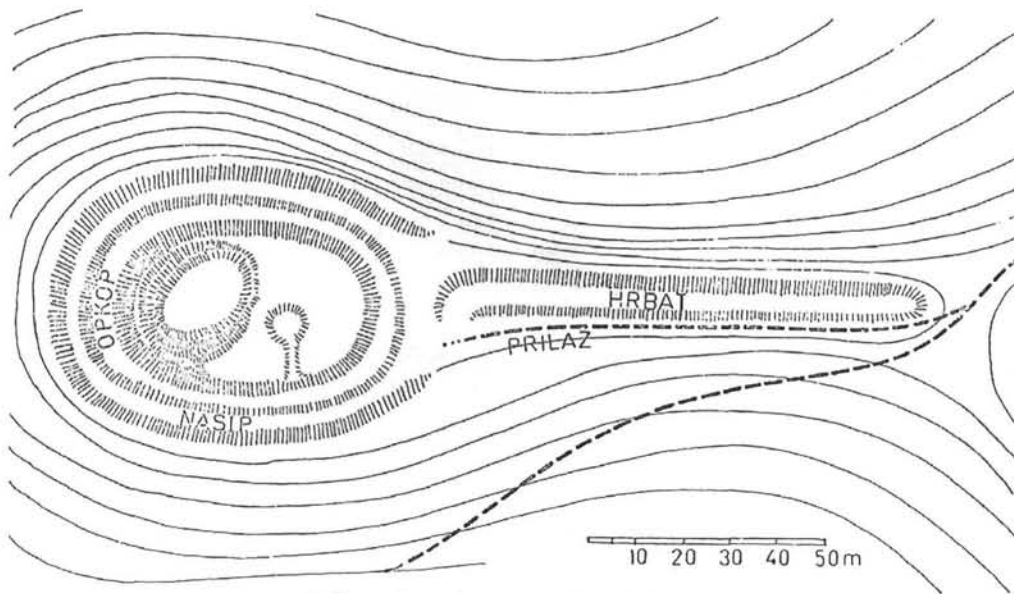
Garić, utvrda zagrebačkog biskupa u Moslavačkoj gori (Fototeka Restauratorskog zavoda Hrvatske)

Garić, the fortress of the Zagreb bishop on Moslavačka gora (Photo fund of the Croatian institute for the restoration of monuments)

Pečnjak iz Garića (Fototeka Restauratorskog zavoda Hrvatske)

A tail from Garić (Photo fund of the Croatian institute for the restoration of monuments)

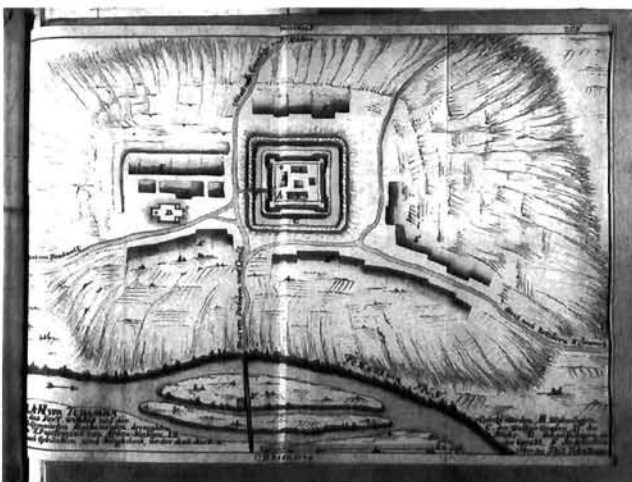

Blaguša, tlocrt nekadašnjeg grada

Drvena utvrda zagrebačkog biskupa Blagusa blizu Kašine (tlocrt prema zemljanim ostacima)
 Wooden fortification of the Zagreb bishop Blagus nearby Kašina (grounplan according to the remains in earth)

pokazuju njegove ruševine i iskopine, a i tlocrt iz 16. st., te iz 1768. godine; na uzvisini, opkoljen zidinama i jarcima imao je obilježja utvrdenoga grada, što je očito bilo potrebno u nesigurnim vremenima srednjega vijeka. Da je u dvoru bilo i raskoši, barem u posljednjem razdoblju njegova postojanja, u prvoj polovici 16. stoljeća, dokazuju otkopani ulomci reljefa

renesansnih oblika i motiva: putto s grozdom, vitice vinove loze i ornament (kimation).²⁹ Nedovoljna i nemoćna posada predala je biskupski dvor u Čazmi Turcima (1552. g.) i otada je propadao. Sačuvan je plan Dubrave iz 16. stoljeća, a opis iz 1786. godine,³⁰ dakle, mnogo poslije srednjovjekovnoga stanja, glasi: *Na nevismom brežuljku i okružen jarkom stoji kaštel Dubrava sagrađen*

Biskupsko sjedište Čazma (plan iz 16. st., HDA, Varažd. generalat, sv. 1)
 The bishops' seat in Čazma (plan from the 16th century, HDA Varaždin, sv. 1) (photo: Croatian State archive)

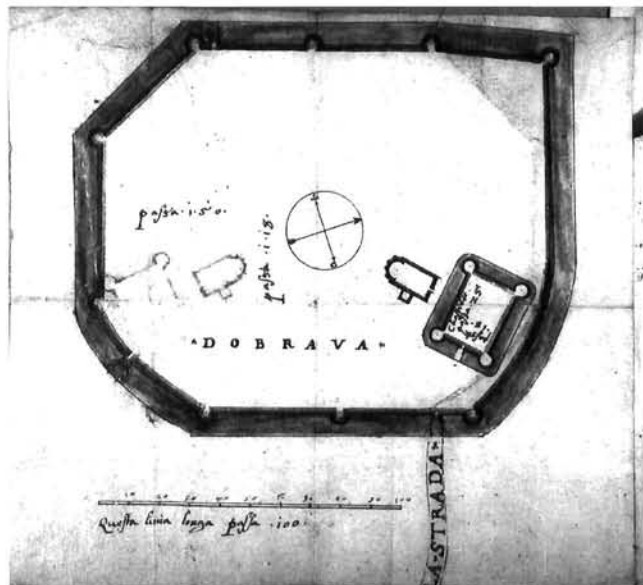
Tlocrt Čazme (1768. god.)
 The plan of Čazma (1768)

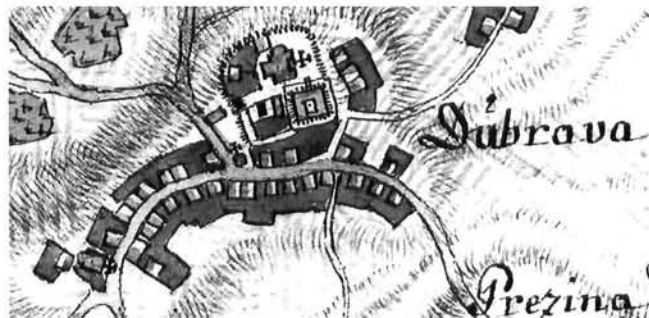
Crkva u Čazmi, nekad Stolnoga kaptola zagrebačkog (stanje 1920. god.)
The church in Čazma, previously owned by the Zagreb Capitoll (situation 1920)

Crkva u Čazmi, romanički prozor na ladi (foto: Lelja Dobronić)
The church in Čazma, romanisque window in the isle (photo: Lelja Dobronić)

Biskupsko sjedište Dubrava (plan iz 16. st., HDA, Varaždinski generalat, sv. 1) (Fotolaboratorij Hrvatskog državnog arhiva)
The bishop seat in Dubrava (plan from the 16th century, HDA, Varaždin, sv. 1) (photo: Croatian State archive)

Tlocrt Dubrave (iz 1768. god.)
The plan of dubrava (1768)

od drva, i zbog starosti jedva uporabljiv za stanovanje. Gore ima šest soba, dolje tri drvena podruma, staju, spremište za drva i sobu za družinu. Blizu su odvojene drvene gospodarske zgrade, od kojih jedna služi kao kuhinja, druga kao žitnica, treća je na uglu podignuta u obliku kule. Svemu već prijeto urušavanje.

Ovdje kratko spomenuti oblici i pojave srednjovjekovnoga života, a i oni koji nisu ovim obuhvaćeni, nestali su turskim osvajanjima nekih dijelova Zagrebačke biskupije, promijenjenim prilikama u

cijeloj Hrvatskoj, a i nastupom novih strujanja i pojava u Europi. Nestali su viteški redovi, nestali su regularni kanonici, otišli su benediktinci, cisterciti, dominikanci, a franjevci i pavlini ostali su u sigurnijim dijelovima Hrvatske. Biskupi su ustalili svoje boravište u tada novosagrađenoj tvrđavi uz katedralu u Zagrebu.³¹ Srednji vijek završavao je na tlu Zagrebačke biskupije oko polovice 16. stoljeća. Ta kultura, iako davno prošla, nije mogla ne ostaviti tragove u životu Zagrebačke biskupije i hrvatskoga naroda.

Bilješke

- 1
Gerard Gilles Meersseman, *Eremitismo e predicazione itinerante dei secoli XI e XII*, u: *L' Eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII*, Pubblicazioni dell' Università Cattolica del Sacro Cuore, Varia 4, Milano (1962)
- 2
Ivan Tkalčić, *Špilja sv. Martina pod Susedom*, »Vienac«, br. 50, Zagreb, 1880. - **Ljudevit Ivančan**, *Kapela sv. Martina u Podsusedu*, Zagreb, 1899.
- 3
CD III, p. 92. doc. 75
- 4
L. Dobronić, *Augustinci u srednjovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj*, »Croatia Christiana periodica« XI, br. 20, Zagreb, 1987.
- 5
CD IV, p. 264 doc. 288
- 6
CD II, p. 42 doc. 42
- 7
Andrija Lukinović, *Najstariji sačuvani imovnik zagrebačke katedrale (1394)*, »Croatia Christiana periodica«, VI, br. 9, Zagreb, 1982.
- 8
I. Lentić, Katalog, br. 78, u: *Sveti trag*, Zagreb, 1994, str. 398.
- 9
L. Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, 1991, str. 24.
- 10
L. Dobronić, *Regularni kanonici Sv. groba Jeruzalemskog u Hrvatskoj*, »Croatia Christiana periodica«, VIII, br. 14, Zagreb, 1984.
- 11
L. Dobronić, *Viteški redovi templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 1984; *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj*, Rad JAZU, knj. 406, Zagreb, 1984.
- 12
Lj. Ivančan, *Podaci o zagrebačkim kanonicima (KAZ)*
- 13
L. Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*
- 14
Marija Mirković, *Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino kulturno-povijesno značenje*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, sv. 13, Zagreb, 1987.
- 15
Gjuro Szabo, *Tri benediktinske opatije u županiji požeškoj*, Vjesnik Hrv. arheol. društva, Zagreb, 1906/1907.
- 16
Vanja Radauš - Andre Mohorovičić, *Srednjovjekovni spomenici Slavonije*, Zagreb, 1973.
- 17
Zorislav Horvat, *Benediktinski samostan u Bijeloj*, »Peristil«, br. 22, Zagreb, 1979.
- 18
L. Dobronić, *Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz god. 1201.*, Rad JAZU, knj. 283, Zagreb, 1951.
- 19
L. Dobronić, *Biskupski i kaptolski Zagreb*
- 20
CD V, p. 26 doc. 559

- 21
CD VI, p. 193 doc. 175
- 22
L. Dobronić, *Po starom Moravcu*, Zagreb, 1979.
- 23
L. Dobronić, *Vaška i kraj oko Vaške u srednjem vijeku*, Virovitički zbornik 1234-1984, Virovitica, 1986.
- 24
L. Dobronić, *Topografija...*, Rad JAZU, knj. 283, str. 276.
- 25
CD IV, p. 607 doc. 525
- 26
CD VIII, p. 58 doc. 54
- 27
A. Lukinović, *Arhivsko blago*, u: *Sveti trag*, Zagreb, 1994, str. 92.
- 28
NAZ, Fundationalia, vol. I, br. 24.
- 28a
A. Lukinović, *Monumenta Episcopatus Zagradiensis*, V.p. 155 doc. 141; p. 521 doc. 379.
- 29
L. Dobronić, *Renesansa u Zagrebu*, Zagreb, 1994, str. 59, 60.
- 30
NAZ, Acta oec., kut. 231
- 31
L. Dobronić, *Zagrebačka biskupska tvrda*, Zagreb, 1988, 1991.

Summary**Lelja Dobronić****Phenomena and Features of the Medieval Culture on the Area of Zagreb Bishopric**

The culture of a particular country, namely the bishopric of Zagreb, comprises everything existing throughout the ages but also includes everyone that lived and acted on the respective territory: ancient hermits, relics from the Holy land representing the links with the Christ's earthly life, regular Canons of the Holy grave from Jerusalem, knightly orders like Templars, Dominicans, Augustinians, Paulines, Cistercites, bishops' hardcastles (Medvedgrad and Garićgrad) along with the wooden ones (Bla-guša), residences of the Zagreb bishops on their estates (Gora, Vaška, Ivanić-Kloštar, Čazma and Dubrava) that disappeared in the 16th century – mainly due to the Turkish onslaughts and conquests simultaneously to the new aspects of life appertaining to the modern epoch. Nevertheless the traces of the Medieval culture represent the constituents of the present.